

תולדות חייו של המחבר ז"ל

בעיר סניטין בגליציה המזרחית נולד ביום כ"א אייר שנת תרל"ב להוריו האדוקים ר' שמואל הלוי ואשתו שפרנציה ז"ל הילד יוסף. אביו היה סוחר בעצי בנין אדם ישר לב ובר אורין, תלמידו הותיק של ר' יוסף באב"ד ז"ל בע"מ "מנחת חנוך". מצד אמו היה ממשפחת רבנים מדורות רבים. בית אביו היה מכרך בבני בית מרובים והפרנסה היתה בצמצום; והיו זמנים בימות החרף בעת שהחבור עם היערות נפסק, הָרוּחַ הצטמצם—אזי הציץ המחסור אל משפחה מכובדה זו ויסבלו בדומיה. היו ימים שיוסף הקטן בא בצהרים "מהחדר" וארוחת צהרים אפילו דלה לא הוכנה לו ויותר מפרוסת לחם יבש לא קבל. כבר בשנות ילדותו הצטין בכשרונות מפליאים ובשקידה נמרצה בלמוד, ויהי שונה ונבדל מיתר הילדים בכל תהלוכותיו. אמו ז"ל היתה מספרת, כי מעולם לא חפץ לשחק עם נערים בני גילו "בחדר" או מחוץ לכתלי ה"חדר", כאילו נולד גדול. מלמדו היה אומר לאביו: "ר' שמואל חנם אתם משלמים לי שכר למוד בעד בנכם הנחמד, אנכי הייתי צריך לשלם לכם על שלחכם את בנכם אלי; כי לא בלבד שאין לי שום עמל בו, אלא הוא גם מרפא את חזי החולה מהתרגזות עם יתר תלמידי, בשבתו ללמד לפני, מרגיש אני צרי על לבי".

בהיותו בן ארבע עשרה שנה סיים בפעם הראשונה את השי"ס. מאז לא נמצא עוד מלמד בשבילו בעיר מולדתו. בתקופה ההיא לא היו ישיבות בגליציה. ונפשו חשקה בתורה ויתבודד באחת בתי המדרשות שבעיר וילמד יומם ולילה פשוטו כמשמעו. על שקדונו וחרिפותו נוספה גם בקיאות גדולה בתלמוד ומפרשיו אשר עלו למעלה מהגדר המצוי. התמסרותו והתעמקותו בים התלמוד גברו כל כך, עד שעשה לילותיו לימים ויבלה הרבה לילות חרף שלמים בלמודים בקלוזי ורק מליל שבת לליל שבת ישן על מטתו.

מלבד השי"ס חקר ולמד גם את תולדות חז"ל במקורות וידע בדיוק את הזמנים והתקופות של כל הדורות הנזכרים בתורה בתלמוד ובכל ספרי הקדמונים

והאחרונים. הוא למד והכיר בעמק שכלו את השטות השונות וההשקפות החלוקות בהלכה וארחות חיים של כל אחד מחכמי ישראל. ככל הסביבה יצא לו שם "עלוי"; ובגלל התבודדותו ויראתו המופלגת קראו לו "יוסהלי בעל-שם". הוא היה בא בכתובים כבר אז בתקופת הנוער הרך עם רבני גליציה ובקובינה המפרסמים ע"י כתיבת פלפולים וחדושים בש"ס ופוסקים. גם את כל ספרי הרמב"ם ז"ל ויתר חכמי ספרד למד בשנים הללו עד היותו כבן עשרים. שום שפה לועזת לא למד עד אז כלל. את הא"ב הרומי למד מתוך כתבות השערים של ספרי התלמוד. ורק אז התחיל ללמד שפות ומדעים שונים בשפה הגרמנית—והכל בלי עזרת מורים כי אם מתוך ספרים חקר וחטט. עד שהגיע להשתלמות של הכנה לכניסה לאניברסיטה במשך שנתים או שלש שנים.

ויסע למדינת שביץ ונתקבל באינברסיטה בעיר ברן. גם בשדה החדש הצט"ן בפילוסופיה ובשפות שמיות שמקורותיהן והתפתחותן היו נהירין לו במדה גדושה. בבקרו בשעורים בתנ"ך שמע מפי הפרופסורים הכי המפרסמים את דבריהם בבקרת המקרא. בשכלו ההריף ירד לעמק הדברים ויכר את מקור הטעיות והשבושים מדעת ושלא מדעת המעותים את פני המקצוע הזה. ויגל את לבו העשוי לבלי חת לפני מוריו הפרופסורים ויוכח להם את כחשם בפניהם ויקרא לבקרת המקרא בשם "המדע המזיף" והם לא מצאו מענה על דבריו הברורים והקולעים אל האמת.

בזמן שבתו בשביץ עסק מלבד בלמודים, גם בהרבצת תורה ברבים ומעשים טובים במובן החברתי. ראשית מעשהו היה "חברת ש"ס" מתוך תלמידי האינברסיטה, אשר היו ביניהם בחורי הישיבות מרוסיה וינהג פלפול חברים, וכוחים מדעיים והרצאות לשם הפצת רעיון חבת ציון משוש נפשו מעודו ושיחות עבריות לשם תחית השפה, עם חבריו דבר רק בלשון הקדש. כשנה אחרי באו לברן השתדל ביסוד בית תבשיל כשר למהדרין לתלמידים היהודים, אשר עד אז חיו החרדים שביניהם רק בפת חרבה. בחדרי בית חתבשיל הנהיג "תפלה בצבור" בשביל התלמידים והוא היה ה"קורא" בתורה וידרש לפניהם בשבתות וימים טובים.

בין הפרופסורים חבבהו ביחוד מורו הפרופסור ד"ר לודביג שטיין אשר הכיר את כשרונותיו וידיעותיו הרחבות בפילוסופיה ותורת החברה. נגמרו את חק הלמודים קבל את התואר: דוקטור לפילוסופיה.

גדולות נבאו הפרופסורים לעתידו, אם יתרצה להשאר באונברסיטה בתור מורה (דוצנט) ואך הוא לא התרצה לזה בשום אופן. נפשו לא אותה בברק חצוני וחפצו אדיר לשבת בתוך עמו לעבד בכרם ישראל ולהרביץ תורה בין אחיו. בשובו לגליציה קבלוהו רבני המדינה בחביבות רבה. כמובן רק אלה שכבדו

את הרחבת אפק הדעת מחוץ לר' אמות של הלכה וכאלה מעטים היו בזמן ההוא. —
שני הרבנים הגאונים, אשר אתם עמד בקשר פלפול ופתרון סוגיות חמורות
המה גם סמכו אותו להוראה.

ואלה דברי הרב הגאון ר' אריה הכהן וייס ז"ל רב ואב"ד בטשרנוביץ והגליל:

ב"ה

בוצין מקיני' ידיע. מכיר אנכי את כבוד הרב הגדול בתורה וחכמה החריף
ובקי מו"ה יוסף ועליגר הלוי נ"י, כעת ד"ר ועליגער, יליד סניטין, מימי ילדותו,
ואז הכרתי, כי ברכה בו, דמי לפרצודא דתייתי קלא, דנביט וסליק לעילא, ועתה
מה עלו לבי, כי לא שגיתי בראות, כי כן הלך הלוח וגדול עד כי גדל ויעש חיל.
ידיו רב לו בתלמוד ובפלפול ההלכות העמוקות כאחד החריפים הנודעים לשם.
גם אסף מלא חפניו ידיעות חול, הנדרשות בעתותינו אלה ליושב בראש עדה
כבודה להורות דעה ולהבין שמועה ומובטחני בישרת לבו וטוהר שכלו, כי אם
יקבל עליו משרה כזאת באחת קהלות ישראל, יורה יורה כדת של תורה, ואנשי
עדתו יתענגו בתורתו ותכמתו.

דברי המדבר לכבוד התורה אף חובב חכמי'

בנימין ארי' הכהן וייס אב"ד דק"ק טשערנאוויץ והגליל.

מקום החותמת

טשערנאוויץ ח' כסלו, ה' תרס"ג

וזאת העתקת ההורמנא מאת הרב גדליה שמלקס ז"ל רב ואב"ד בקולומיה

ב"ה

כן בא לפני האברך הגדול בתורה וחכמה החריב וכ' מו"ה יוסף מכונה ד"ר
ועליגער הלוי נ"י מסניאטין. אתא ואייתי בידי' תעודת חכמים אשר נתן מהודו
עליו ידידי הרב הגאון הגדול מו"ה בנימין ארי' הכהן וייס האבד"ק טשערנאוויץ
והמדינה שליט"א ובקש ממני לתהות על קנקנו גם אני.

נעניתי לו וטיילתי עמו ארוכות וקצרות על שדה חכמת תוה"ק ומצאתי, כי
למד ושנה הרבה ואסף מלא חפניו בקיאות בג"מ וש"ע ונר"כ. אף ידיו רב לו
לצלול במי הפלפול ולהעלות מים החריפות מרגלות טובות ונאות. גם הוא חכם
ויבא בכנפיו הרבה חכמה בחכמות העולם הדרושות בזמננו ואשר נתן עטרת
עדה כבודה בראשו להבין ולהורות.

לא אמנע איפוא הסוב מבעליו להגיד לאדם המעלה ישרו וכיהודה ועוד
לקרא הנני ממלא אחרי דברי ידידי הרב הגאון הג"ל המכיר את האברך הג"ל
עוד מימי ילדותו כי ברכה בו ומובטח בישרת לבו וטוהר שכלו, כי כאשר יטה
שכמו לסבול עול עבודת הצבור לשבת ראש יבין ויורה כדת של תורה ותקוטי
כי יהי' ד' אלקיו עמו למען יהנו ממנו תורה וחכמה עצה ותושי' להגדיל תורה ולהאדירה.
גדלי' שמעלקעס האבד"ק הג"ל

מקום החותמת

באעה"ח קאלאסיא, יום ב' ויקהל פקורי ב' ארר תרס"ד

למרות ששמו יצא לתהלה בכל רחבי מדינת גליציה, לא קבל רבנות רשמית. הסבה היא, כי המצב המוסרי בהנהגת הקהלות לא היה משבח וע"פ רב קבלו ראשי הקהל צרור כסף מאת המועמד.

הדבר הזה היה לזרא בעיני המנוח ז"ל ונפשו הזכה בחלה מפני רבנות קנויה. מצד אחר לא יכלו עוד בני גליציה להשלים עם הרעיון הזה, שאדם מוכתר במדעים ומכש"כ בתואר דוקטור יהיה גם רב ירא שמים!

התנאים האלה העיבו כמובן את אפק תקוותיו וצמצמו את האפשרויות של פעלה רחבה בתקנת החנוך וצרכים תרבותיים עממיים אשר שאף להטיב ולשכלל על יסודות דתיים ולאומיים.

"ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו". כשנתים ישב בגליציה המערבית בעיר קראקה וירבץ תורה ברבים בבית מדרש אשר נוסד לשם כך ע"י מוקיריו בשם "יבנה". באותו זמן נהל גם גמנסיה עברית חרדה מיסודו של הרב ד"ר מאיר יונג ז"ל, שנסגרה אחרי זמן קצר ע"י חתירות "החסידים" והמתבוללים כאחד.

המונים היו נוהרים בימות החל ושבחות לשעוריו השונים. הנוער האקדמאי התלכד סביבו בהערצה כבירה ובצמא שתו את דבריו. שעוריו הרחבים והגדושים בתנ"ך, תלמוד, ספרות חכמי ספרד וכו' נעשו לצרך רוחני מורגש וגם השפעתו במובן הדתי גדלה עד מאד בחוג המתלמדים. גם תלמידי חכמים באים בשנים היו בין שומעי שעוריו ודרשותיו בבית מדרשו "יבנה" בקראקה. פרושיו ובאוריו המקוריים בתנ"ך ותלמוד הפליאו את שומעיהם. וחבל על דאבדין דלא משתכחין! לו כתב רק חלק מחדושי המקוריים, שהרצה במשך מספר שנים, כי אז היו ספרים בעלי ערך לדורות. ואולם היות שלא התכונן להרצאותיו ושעוריו והיה כגל של אגוזים בשבתו לדבר לפני שומעי לקחו—לכן לא רשם את התכן גם אחרי השעורים וההרצאות.

ואף זה עוד לא ספק את נפשו הנלהבת והשואפת להגדיל תורה ולהאדירה במובן הרחב בין בני הדור הצעיר ולזה לא ראה אפשרות בגולה, ששם הלמודים העבריים נדחים לשעה שאינה לא יום ולא לילה.

וכקול ממרום היתה למענו הקריאה מיפו, שהגיעה אליו בקיץ תרס"ז מאת אחד מזקני החלוצים הביילוי"ם הסופר החכם ר' אברהם שכביץ (אכר בגדרה) בשם קבוצת בעלי בתים מיפו לעלות ולבא לכונן חנוך חרדי מודרני ע"פ שטתו המקורית שהיתה כבר ידועה למרחקים ע"י מאמריו שפרסם המנוח בשבועון "המצפה" בקראקה.

בהתלהבות עצומה קבל את הקריאה הזאת ובאלול תרס"ז עלינו ארצה ישראל. ובעיד יפו התקים בימים ההם "חדר" שנוסד ע"י ועד הורים אשר שאפו לתקן דבר מה בשטת הלמוד הישן.

אז חבר המנוח ז"ל תכנית רחבה ומסימת למוסד חנוכי כפי שהיה בדמיונו מאז והציע אותה בפני ועד ההורים. רבים קבלו את התכנית עשירת התכן בתרועת גיל לעתיד החנוך המסרתי והמתאים לצורך הזמן. ואולם היו גם בעלי בתים עקשים שנלחמו בכל תקף נגד החדוש של תלמוד בעברית. לתניך בעברית הסכימו בדחק אבל "איככה" טענו "אפשר לבאר את אביי ורבא בעברית, זה לא יתכן". בעמל וזכחים באספות סוערות במשך שבועות רבים הכריע סוף סוף המיסד ז"ל את המאזנים ותכניתו הונהגה—אז התחילה פרשת הוראה למלמדים של "החדר". המנוח ז"ל בלה אתם ימים ויללות וישנן להם את שטתו ולאט לאט הוציא לפעל את סדרי הלמוד ויטבע את חותמו על המוסד בקריאת השם "תחכמוני". בהמונים הכניסו ההורים המבינים בנים ל"תחכמוני". במשך השנה הראשונה היו קשיים טכניים רבים בהתפתחות המוסד; לכן יצא המנוח ז"ל באייר של אותה שנה לגרמניה לעשות תעמולה להחזקת המוסד. ואך הועד אשר בפרנקפורט באותו הזמן לא הסכים כפי הנראה להצעתו להעלות לאותה לדרגא אשר הציע לפניהם והם התרצו להחזיק לכל היותר מחלקות אחדות של התחלת בית ספר עממי—ולהעמידו על בסיס לפי התכנית הגדולה לא נתנו את ידיהם. באותם הימים בא בדברים עם ראשי החרדים בפרנקפורט וגלה לפניהם גם את רעיונו על דבר יסוד מכלל בירושלם—אולם רבם ככלם ראו בזה לכל היותר Utopie כלומר חזון לאחריית הימים.

למדות שרבים הדפו את מרצו להגשמת המפעלים שנשמתו התרוממה אליהם, לא אמר נאש וכוונן ועד של אנשים בעלי-אחריות להחזקתו החמרית של בנו הרוחני הוא "התחכמוני" ביפו אף אם לפי שעה בצורה מצומצמת. ואולם הוא לעצמו רחף במעוף רוחו הכביר לכוונן עוד אי אלו מפעלים בגולה, עד שובו שנית ציונה. בעל פה ובכתב עשה נפשות לחבת ציון ולישוב הארץ ע"י שעוריו והרצאותיו תמידים כסדרם—בעיר קראקה בבית מדרשו "יבנה".

בשנת תרע"ב יסד עתון יומי בשם "בת קול" אשר בו פרסם מאמרים מדיניים חברותיים וספרותיים. בכל שבוע נתן הוספה "יבנה" אשר הכילה מאמרי מחקר וספרות יפה. ובימים ההם לא היתה עדין המלה העברית חיה בפי הקהל הרחב בגולה; רק מתי מספר בכל עיר התענינו בעתון עברי יומי, שהיה תופעה מיוחדת במינה בחיי היהודים שטופי זרם ההתבוללות וכפופים תחת על המלכות ושעבודה.

מלחמת הנופה היתה לעורך המנוח מימין ומשמאל; עם האדוקים בגלל התכחשותם לפלגים בכל שאלה מדינית וחברותית ועם הפושעים שמכרו את עניני הקהלות שעמדו בראשם בעבור כבוד מדומה וממון מבריק...

בתקופה של ספירת העם בגליציה והרשמת שפת הדבור והכרת הלאומיות שלנו עבד המנוח ז"ל בחרף נפש ממש ואף קנס גדול שלם בעד רשימתו האמתית: שפת ביתו: עברית. על כל הלקויים בחברה, בקהלה, במדיניות דבר והוכיח ברב הרצאותיו הפומביות וגם הראה במתינות על דרך התקנה. לשם סדור דיקני של הצרכים הטכניים באדמיניסטרציה העתון היומי "בת-קול" העביר את המערכת לעיר המרכזית לבוב אשר משם הוקלו תנאי המשלח לכל רחבי המדינה.

ואך מחסר אמצעים להחזקת העתון מפאת התרחקותו מכל מפלגתיות שהיא, הכרח לצמצם את העתון היומי—לשבועון וגם בו נתן ממיטב רעיונותיו במאמריו השונים. משתתפים בהשקעת כספים לא היו ולבדו נשא בעל. בין המשוררים והסופרים שנתפרסמו מאמריהם ב"בת קול" יש לצין ה"ה מבש"ן. ש. קוק, ש. ז. יעבץ, משה לייטר ועוד.

העתון החזיק מעמד עד ראש השנה תרע"ד ואז נפסק מחסר אמצעים להמשיכו. אחר כלות המפעל העתונאי התחלנו כבר להתכונן לעלות שנית לארץ ישראל אשר לא הסחנו דעת הימנה בשבע שנות שבתנו על אדמת נכר. ביום י"ח אדר תרע"ד עזבנו את לבוב בדרכנו ארצה ישראל. תכניות למפעלי חנוך נשא המנוח אתו לקראת ארץ חמדתו וכמקדם שאף במעוף דמיונו הכביר ותקותו האמיצה להגדיל תורה ולהאדירה בקרב לבות בני עמו על אדמת ארץ האבות והבנים הבונים, אשר אהבם בכל נימי נפשו.

ביום ד' ניסן תרע"ד עלינו לחף יפו.

למראה תל-אביב, אשר נבנתה בין תרס"ז ותרע"ד בין עליתנו הראשונה והשניה עלץ לבנו ונברך ברכת שהחיינו בגיל ורוממות נפש. ואחרי סיור ברחובותיה היפים ושדרותיה מרהיבי עין, נסענו ישר ירושלימה. פה במרכז ארץ הצבי התכונן ליסד בית מדרש למדעי היהדות. ואדהכי והכי פרצה מלחמת העולם עם כל חזיונותיה האיומים שהפסיקה והחריבה גם מפעלים קימים ועל אחת כמה וכמה שמפעלים בעיון לא יצאו לפעל וככה גרם מזלו של חברי המנוח ז"ל ששאיפותיו ליסוד מוסד גדול לחכמת ישראל בירושלם—נשארו רק בלבו ובכתובים. זמן קצר הורה במוסדות החנוך של "נצח ישראל" בפתח תקוה.

בעקב תלאות יושבי ארץ ישראל אשר בשנות המלחמה, שלא פסחו גם על ביתנו ותנאי החיים הכלכליים הקשים אשר היינו נתונים בהם, חתרו תחת בריאותו של חברי בחיים—וצרות הכלל כלו, הטבח העולמי האיום אשר צליליו הרחוקים הגיעו אלינו ע"י העתונות וחדרו אל כליות ולב—גם אלה היו בעוכריו של המנוח ז"ל לזעזע את כחו הגופני. בחייו הפרטיים שעמדו בנגוד גמור לעשרו

הרוחני מצא ברק נחם בימיו הקשים בארץ ישראל בילדת שעשועיו -תקוה" אשר נולדה לנו בירושלם, שנה תמימה אחרי עזבינו את הגולה עשר שנים אחרי נשואינו. בהיותה בת שלש שנים ומחצה כבר ידעה לספר תכן פרשות אחדות מהתורה על פה, אשר לְמַד אותה אביה ז"ל; ומי פלל, שעוד טרם תמלאנה לה ארבע שנים, ילקח מעליה מחנכה הגדול!

גם בשמחת תושבי ארץ ישראל לא שמח בהכנס הכובשים החדשים בסוף מלחמת העולם ובסקירתו העמקה במדיניות הכיר וידע שלא "בהצהרה" גאלתנו— אלא ברב מנין ורב בנין. וכאשר גלה את דעתו זו באחת מדרשותיו בביהכ"נ של שכונת "אחווה" בירושלם, הפסיקוהו והתרעמו "בעל הבתים" הפוליטיקנים על פגיעה בכבוד ממשלת ברטניה אשר לפי סברתם בודאי תקים את מגלת בלפור לכל פרטיה... ועל כעין זה נאמר "הם משחקים ואני בוכה"...

בחדש אב תרע"ח חלה המנוח את מחלתו הראשונה מעת שהכרתיו והיא היתה גם האחרונה. מחלת מעים אטית בלי סמנים חצוניים המראים על סכנה כל שהיא צמצמה את כחותיו במשך שבעה חדשים. ארבעה חדשים התהלך, למד ברבים, סדר שעורים לצעירים ולומדי תורה והרצה לפניהם ע"פ תכניתו המוכנסת בקבץ זה "שעורי ערב ללמדנים" (כתב יד מצלם) בתור הכנה ל"בית תלמוד "ישורון" אשר עמד ליסד בירושלם. (גם תכנית זו נמצאת בקבץ זה)—ואך בסוף כסלו תרע"ט נפל למשכב מרב חלשה והתגברות מחלתו. ואף בחדשים האחרונים שבחיינו בשכבו על ערש דוי לא פסק פימא מגירסא. עיין בספרים, דבר עם המבקרים דברי תורה אף נכנס בפלפולים וזכוחים כבימי בריאותו וא מהבאים לא הכיר את מצבו המסכן, מפני שכחו הרוחני התגבר על מצוקתו הגופנית. בימיו האחרונים עוד קוה להבראה למרות רופפות לחו; בעקר צפה לאביב—סמן לתחיה. ואך היו גם רגעים אפלים ומיאשים, אשר בהן הביע: "האמנם למות באתי ירושלימה? ואני קויתי לפעל עוד בעד עמי וארצי פה על אדמת המולדת". "אנא ד' הוסף לי שנות חיים זכני להעמיד תלמידים בארץ ישראל".

ואולם הגזרה נגזרה וזמן לכתו מחיי העולם הזה הגיע...

וכאשר התנשאו כבר בשורות השלום בעולם ותרועת גיל לקראת בנין ביתנו הלאומי מלאה את אורה דארץ ישראל, נפרד מאתנו ונפשו שבה אל על בנטות היום לליל כ"ח אדר א' ה' תרע"ט.

יהי זכרונו לברכה בקרב עמו!

לאה זליגר

לבית רוזנקרנץ.

ירושלם, טבת תר"ץ

